

VAIKŲ, MOTERŲ IR VYRŲ ELGESYS KAIP PASAULIO KATEGORIZACIJOS ATSKAITOS TAŠKAS (REMIANTIS LIETUVIŲ KALBOS PASAULĖVAIZDŽIO MEDŽIAGA)

SILVIJA PAPAURĖLYTĖ
Šiaulių universitetas
silvijapapaurelyte@gmail.com

Pagrindiniai žodžiai: kalbos pasaulėvaizdis, kategorizacija, psicholingvistinis eksperimentas.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti ir aptarti kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuotus atvejus, kai vaikų, moterų ar vyrų elgesys gali būti suvokiamas kaip pasaulio kategorizacijos atskaitos taškas. Dėmesys sutelkiamas į abiejų lyčių atstovams ir vaikams priskiriamų charakterio bruožų specifiką.

Kiekvienam iš mūsų būdingas tam tikrų asmenybės bruožų derinys. Dalis šios srities specialistų mano, kad asmenybės bruožai yra biologiškai nulemti (Myers 2000, 482). Pagal anglų psichologų Hanso ir Sybilės Eysenckų schemą, vieno charakterio bruožų buvimas paprastai numato ir kitus. Pavyzdžiui, agresyvus žmogus greičiausiai bus dar ir optimistas, be to, ižeidus, o santūrus – pesimistas. Konkretesni bruožai iš esmės susiejami su dvių svarbiausių asmenybės veiksnių – ekstraversijos / intraversijos ir pastovumo / nepastovumo deriniais. Asmenybės bruožai susiję su galimais žmogaus elgesio ypatumais. Tarp žodžių junginių *asmenybės bruožai ir elgesio ypatybės* greičiausiai galima rašyti lygybės ženklą.

Pasak „Psichologijos žodyno“, pastovių žmogaus elgesio ypatybių visuma, kuri išreiškia jo santykį su kitais žmonėmis, pačiu savimi, savo veiksmais, vadinama charakteriu. Vadinasi, asmenybės bruožai yra tiesiogiai susiję su jos charakteriu. „Tipiški charakterio bruožai priklauso nuo bendrųjų žmogaus gyvenimo visuomeninių aplinkybių, perimamos socialinės patirties. Individualų charakterio savitumą formuoja individo vystymosi fiziologinės prielaidos <...>, be to, nepakartojamos situacijos, kuriose vyksta žmogaus socializacija ir auklėjimas“ (PŽ 1993, 47). Su lytimi susijęs charakterio savitumas greičiausiai yra nulemtas būtent auklėjimo, kuris vyksta ne tik vaikams reaguojant į tėvų ar kitų vyresnių žmonių pastabas ir pamokymus, bet ir tiesiog stebint ir mėgdžiojant atitinkamos lyties atstovų elgesį bei veiksmus. Nesant tinkamo pavyzdžio vaiko sąmonėje formuojasi iškreiptas savo lyties tapatybės suvo-

kimas. Berniukai, o vėliau ir vyrai, gali pradėti elgtis moteriškai, o mergaitės, moterys – vyriškai. Analizuojant sukauptą medžiagą užfiksuota nemažai tokio pobūdžio tekstų: *Tam tikras reikalavimas būti „vyriškai“, „stipriai“ šiandien keliamas visoms „dalykiškoms“ silpnosios lyties atstovėms; Ji buvo vyriška ir nesąmoningai norėjo žmogaus, kuris jai paklustų. Jos sąmonė pritraukdavo moteriškus vyrus.*

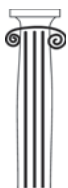
Psichologai teigia, kad „charakterio bruožams būdinga tam tikras pastovumas, bet jie gali būti ir plastiški, gali iš dalies kisti“ (PŽ 1993 48). Tokio paties požiūrio laikosi ir tradicinė lietuvių liaudies pedagogika, kurią per daugelį amžių suformavo žmonių patirtis: „vaiką reikia pradėti auklėti lopšyje ir jo auklėjimą baigti vedybomis“ (Račiūnaitė 2002, 67).

Konkretūs charakterio bruožai siejami su kuria nors viena kategorija. Kategorija yra viena iš mąstymo formų. Ji suteikia žmogui galimybę apibendrinti patirtį, ją tvarkyti, t. y. klasifikuoti. Šiame straipsnyje į kategoriją žiūrima iš kognityvinės lingvistikos pozicijų. Nuo Aristotelio laikų buvo įprasta, kad kategorijai gali priklausyti tik tie nariai, kurie turi tos kategorijos nariams būtinų ir pakankamų požymių rinkinį. Kognityvinės lingvistikos požiūriu kategorijos narius siejantys požymiai nebūtinai turi būti bendri visiems jos nariams. Naujas objektas į kategoriją gali patekti tuo atveju, jeigu jis turi bendrų požymių su vienu ar kitu tos kategorijos nariu. Vadinasi, kiekvienas kategorijos narys turi bendrą elementą su kitu nariu, tačiau nėra tokio elemento, kuris būtų bendras visiems nariams (plačiau apie tai žr. Mikulskas 2004). Abstraktus arba konkretus kategorijai priklausančių daiktų vaizdinys, susiformavęs žmonių sąmonėje ir pasitelkiamas suvokiant tikrovę, vadinamas prototipu. Paprastai prototipas yra tinkamiausias kategorijos atstovas. Vienas iš prototipo verbalizacijos būdų – palyginimai. Palyginimai buvo pasitelkti analizuojant tuos atvejus, kai kaip pasaulio atskaitos taškas suvokiamas vaiko elgesys. Kategorizuojant pasaulį paranku remtis vaiko elgesiu, nes nėra tokio suaugusio žmogaus, kuris nebūtų buvęs vaikas. Padaryta išvada, kad su vaiko kategorija paprastai siejamas netradicinis suaugusio žmogaus elgesio vertinimas. Leidžiama suprasti, kad toks elgesys laikomas nukrypimu nuo normos, todėl neretai vertinamas neigiamai. Lyginant suaugusį žmogų su vaiku visada brėžiama aiški riba: vaikas ir suaugęs priklauso skirtingoms kategorijoms (Papaurėlytė-Klovienė 2007, 123).

Kalbos ir abstrakčių fenomenų, pavyzdžiui, emocinių būsenų, charakterio bruožų, santykis yra ypatingas. Žodžiais *gintaras, vilkas, ramunė* pavadiname tuos objektus, kurių egzistavimas nekelia abejonių. Abstraktai nėra matomi ar girdimi, jų negalima paliesti, užuosti, todėl galima teigti, kad kalba sutvarko šį iš pirmo žvilgsnio padriką pasaulį, nes pojūčių organams nesuvokiamiems dalykams ji suteikia vardus, atskiria juos vienus nuo kitų. Taip abstraktūs fenomenai tampa realesni.

Straipsnyje aptariami tie atvejai, kai pasaulio kategorizacijos atskaitos tašku pasirenkamas vaikų ir abiejų lyčių suaugusių žmonių elgesys, konkretūs jų asmenybės bruožai. Remtasi pavyzdžiais, kurie rinkti iš Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno. Renkant pavyzdžius tekстыne iš viso buvo 68 065 629 žodžiai. Paaiškėjo, kad pavyzdžių, kurie

turėtų aiškiai palyginimo formą, t. y. *kaip moteris, kaip vyras*, Tekstyne iš esmės nėra¹. Galima daryti prielaidą, kad kalbos pasaulėvaizdžiui tokie apibūdinimai yra pernelyg nekonkretūs, todėl jie negali būti pasitelkti apibūdinant elgesio, charakterio ypatybių ar tiesiog kitų abstrakčių fenomenų specifika, nors, kaip buvo minėta, palyginimas *kaip vaikas* Tekstyne nėra retas. Ieškota kitokio pobūdžio medžiagos, kuri galėtų būti sinonimiška žodžių junginiams *kaip vaikas, kaip moteris, kaip vyras*, todėl rengiant straipsnį peržiūrėta daugiau nei 4000 žodžių *moteriškai, vaikiškai, vyriškai, moteriškas(a), vaikiškas(a), vyriškas(a)* visų formų vartojimo pavyzdžių². Prieveiksmių *moteriškai, vaikiškai, vyriškai* junginiai su veiksmožodžiais veiksmą priskiria tam tikrai kategorijai. Būdvardžiai *moteriškas(a), vaikiškas(a), vyriškas(a)*, sudarydami junginius su abstrakčių fenomenų pavadinimais, taip pat priskiria juos atitinkamai kategorijai, tik šiuo atveju labiau linkstama pabrėžti statiką, o ne dinamiką. Gavęs pavadinimą ir taip kalbos sukonkretintas abstraktus fenomenas tampa dar konkretesnis priskirtas atitinkamai kategorijai, plg.: *pavydas – moteriškas pavydas – vaikiškas pavydas*. Pavyzdžiams analizuoti pasitelktas konceptualiosios analizės metodas.

Inventorizavus visus pavyzdžius galima daryti preliminarią išvadą, kad tekstuose minima maždaug vienodai moterų, vaikų ir vyrų būdą nusakančių bruožų. Vadinasi, kalbos pasaulėvaizdžiui žmogaus charakteris, kaip ir daugybė kitų abstrakčių fenomenų, nėra nepažini sfera. Apie konkrečius skirtumus ir nuo lyties ar amžiaus priklausančią charakterių specifika galima kalbėti peržiūrėjus ir palyginus vartojimo atvejus.

Kadangi chronologiškai vaikystė yra ankstyvesnis periodas už suaugusiojo žmogaus gyvenimą, aprašymą tikslinga pradėti nuo šio amžiaus tarpsnio.

Vaikyste vadinamas laikotarpis nuo vienerių metų iki paauglystės, kuri mergaitėms prasideda apie 11-uosius metus, berniukams – apie 13-uosius (Myers 2000, 108–109). Paprastai vaikystė yra šviesus ir kupinas gyvenimo džiaugsmo laikotarpis. Vaikai iki tam tikro amžiaus nesilaiko visuomenėje priimtų elgesio taisyklių, nes tiesiog jų nesupranta, yra linkę čia ir dabar rodyti savo emocijas, norus ir polinkius, nesistengdami kaip nors viso to paslėpti. „Mes išmokę šimtus būdų apsitverti, užsimasikuoti, susipaprastinti, paneigti. Vaikai – ne. Jie mūsų emocijas išgyvena visa esybe ir dažnai išreiškia jas energingai ir nedelsdami. <...> Suaugusieji paprastai stengiasi slėpti ir kontroliuoti intymesnes emocijas. Vaikas pokštaudamas jas išviešina“ (Ferrucci 1999, 55–56).

Kalbant apie vaikus ar suaugusius žmones, kuriems priskiriamas vaikiškas elgesys³, dažniausiai verbalizuojami charakterio bruožai, nusakantys santykį su pasauliu ir su kitais žmonėmis.

Tekstuose itin dažnai minimas naivumas. Žodyne naiviu vadinamas *vaikiškai atviras, vaikiškai pasitikintis, nepatyręs* (LKŽe) žmogus. Tokia sąsaja yra natūrali, nes

¹ Minėtinas nugirstas šnekamosios kalbos pavyzdys: *Lenk drąsiai, mirsi kaip vyras*.

² Pavyzdžių kalba netaisyta.

³ Rengiant straipsnį būtent tokio pobūdžio pavyzdžių surinkta daugiau.

kuo mažiau metų žmogus yra išgyvenęs, tuo mažiau jis turi patirties, viską supranta labai tiesiogiai, gyvenimas atrodo nesudėtingas, todėl neretai galima ir apsirikti. Vaikiškas naivumas gali būti suvokiamas kaip tam tikros veiklos fonas arba jos atlikimo būdas: <...> *jų vietoj kylančios naujos civilizacijos su vaikišku naivumu graibstėsi savianalizių*. Naivumas labai supaprastina pasaulį, atrodo, kad nebelieka problemų, todėl kartais ši charakterio savybė yra vertinama teigiamai: <...> *myliu ramius ir vaikiškai naivius žmones*. Kita vertus, būna atvejų, kai tai tiesiog trukdo realiai suvokti aplinką ir laiku imtis reikiamų veiksmų, todėl naivumas gali būti suvokiamas kaip yda: <...> *vienintelė vyrų yda yra pernelyg minkšta širdis ir vaikiškas naivumas; Vis per ilgą liežuvį ir vaikišką naivumą*.

Prie naivumo galima šlieti patiklumą. Šiuo atveju galioja tas pats dėsniumas: jaunesnis ir ne toks patyręs žmogus linkęs visais ir viskuo tikėti. Kadangi vaikai iki tam tikro amžiaus iš esmės nemeluoja, nedaro to, tikėdamiesi išpešti sau naudos, jie to paties laukia ir iš aplinkos, todėl tiki viskuo, ką mato ir kas jiems yra sakoma. Patiklumu gali būti pasinaudota siekiant ką nors apgauti, todėl tik nuo kito asmens priklausau, ar šia ypatybe nebus piktnaudžiaujama: <...> *su vaikišku patiklumu leisčiausi jos vadovaujamas tame chaotiškame metafizinių tyrinėjimų pasaulyje; Čėčėnija yra laisvės ir vaikiško patiklumo pasaulio tvarka ženklas. Žvelgiant iš šalies, ši ypatybė, kaip ir naivumas, atrodo teigiama, nes koreliuoja su itin teigiama nuostata viso pasaulio atžvilgiu: <...> mes dar turime vaikiškai gražaus patiklumo ir tikėjimo*.

Ta pati teigiama nuostata motyvuoja dar kelis su vaikystės laikotarpiu siejamus žmogaus būdo bruožus: atlaidumą, paprastumą, atvirumą. Pozityviai nusiteikus visai nesunku atleisti, jei kas nors įžeidžia ar nuskriaudžia, tai išreiškiama ir išoriškai: *Žmonių veidai linksmi, patiklūs, vaikiškai atlaidūs*. Vaikai viską suvokia gana paprastai, jie nelinkę padėties be reikalo sureikšminti: <...> *sugebi būti tiesiog vaikiškai paprastas, naivus; <...> tavo prašymas bus vaikiškai paprastas*. Paprastumas, kitaip negu naivumas ir patiklumas, greičiausiai negali sukelti neigiamų bendravimo pasekmių. Vaikai, atrodo, neturi ko slėpti, atveria visą savo pasaulį, todėl toks elgesys kelia pagrįstą aplinkinių susižavėjimą: *Buvau pakerėtas jos vaikiško atlapaširdiškumo; <...> pavydėjau jai vaikiško nuoširdumo ir atvirumo*. Jausmų demonstravimas nebijant sulaukti pajuokos ar pažeisti moralės normų gali ne tik informuoti apie paties subjekto asmenybę, bet ir veikti kitus žmones: *Tada dar nesidrovėjau vaikiškai atvirai reikšti savo meilę; Paveiksluose – vaikiškai atviras liūdesys ir džiaugsmas; Paskutiniai žodžiai, kuriuos tau pasakė, buvo vaikiškai atviri ir priverčiantys nurausti*.

Vaikai yra nuolat pasirengę pažinti pasaulį. Jiems kyla daugybė klausimų, todėl natūralu, kad smalsumas, ryžtas veikti, ieškoti naujų išpūdžių yra tos jėgos, kurių skatinamas vaikas yra pasiryžęs tapti pasaulio atradėju. Tai teigiamai vertinami bruožai, nes tik taip asmenybė sužino ką nors nauja, nestovi vietoje: *Su vaikišku smalsumu klausinėdavau tėtę, ką reiškia Vaižgantas*. Prarasti norą pažinti reikštų kartu prarasti ir dalį gyvenimo džiaugsmo, todėl linkima <...> *neprarasti vaikiško smalsumo ir žinių geismo*. Yra atvejų, kai smalsumas gali nuvesti pernelyg toli, padaryti žalos pačiam subjektui ar kitam žmogui: *Dėl vaikiško smalsumo 10 metų panevėžietis Darius*

*Kairys neteko dalies dešinės kojos pėdos su didžiuoju pirštu; Neprašau atleidimo už tą vaikišką smalsumą, nes Mantą mylėjau; Kartais prisiminus ji negalėdavo sau dovanoti ano vaikiško ir žiauraus smalsumo. Smalsumas skatina pasiryžimą veikti, ugdo atkaklumą, nes labai norint ką nors sužinoti, pasidaro nebaisios jokios kliūtys. Vaikiškas atkaklumas greičiausiai ypatingas tuo, kad vaikai dažnai iki galo nesuvokdami situacijos rimtumo ar proceso esmės, veržiasi veikti daug entuziastingiau nei suaugusieji, nes neturi išankstinių nuostatų ir baimių: *Taigi ir šikart japonai su kone vaikišku atkaklumu laviravo rytų ir vakarų kryžkelėmis; Marija Macijauskienė su tiesiog vaikišku entuziazmu visada džiaugiasi kitų kūriniais. Kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuota nuostata, kad tai, kas leidžiama vaikams, suaugusiems gali būti jau nepriderantis dalykas, todėl kai kurios vaikiškos ypatybės gali būti kritikuotinos: *Naujaušias, bent kiek juokingas vaikišku užsispyrimu, buvo Prezidento „žaidimas slėpynių“ su Seimu. Yra atvejų, kai vaikiškas užsispyrimas ar atkaklumas nugali blaivų mąstymą, subjekto veikla ima kelti pavojų jam pačiam, nors ir yra lemiama tikrai gerų tikslų: *Tą dieną mes su ypatingu, gal ir vaikišku pasiryžimu ir drąsa segėmės rudnio lapų trijų spalvų kombinacija.****

Aptarti pavyzdžiai atskleidžia tekstuose užfiksuotus teigiamus ir su vaikyste siejamus asmenybės bruožus, tačiau teigti, kad kalbos pasaulėvaizdyje įžodinamos vien tik gerosios vaiko savybės, būtų netikslu. Minima ir tai, kas iš esmės vertinama neigiamai. Pabrėžiamas specifinis vaikiškas pavydas: *Degdamas beveik vaikišku pavydu pasileidau jiems pavymui; Alvydas šypsodamasis prisimena, kaip kartais reikia pajusti vaikiško pavydo niuansus. Vaikai pavydi, nes save suvokia kaip pasaulio centrą ir atskaitos tašką, tačiau tas egocentriškumas, mažo žmogaus susireikšminimas yra savaip gražus. Tai fiksuojama ir tekstuose: *Autorė suteikia Rasmusui žavaus vaikiško egocentrizmo. Vaikas nesiekia pažeminti ir sumenkinti kitų, greičiausiai tik nuoširdžiai mano, kad pasaulis sukurtas vien jam. Natūralu, kad neišpildyti norai skatina įsižeisti ar aikštytis.**

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie su vaikyste siejamus žmogaus asmenybės bruožus, galima teigti, kad tekstuose šis gyvenimo tarpsnis labiau siejamas su teigiamai vertinamais dalykais. Kalbos pasaulėvaizdyje daugiausia aktualizuojami tie vaiko charakterio bruožai, kurie parodo jo santykį su pasauliu. Visos tos savybės, kurios patikslinamos apibūdinimu *vaikiškas*, išsiskiria savo natūralumu ir paprastumu. Suaugęs žmogus, turintis tokią ypatybę, bent vienu aspektu yra prilyginamas vaikui, todėl požiūris į jo elgesį gali būti dvejopas: atvirumas ir neapsimestinės emocijos vertinami teigiamai, tačiau yra nemažai atvejų, kai vaikiškos suaugusio žmogaus ypatybės laikomos nukrypimu nuo normos ir smerkiamos arba bent pašiepiamos.

Teigiama, kad vaikai savo lytį suvokti gali jau labai anksti. „Kai tik vaikas gali pasakyti, ar jis berniukas, ar mergaitė, jis tai ir daro; net prieš jam pradėdant kalbėti, galima pastebėti, kad jis labiau domisi savo lyties vaikais. Jei dvejų metų vaikas sako, kad jis bus berniukas, be abejo, jis yra tikras, kad užaugęs bus vyras“ (Einson 2003, 131). Metams bėgant tas suvokimas tik stiprėja. Daugybė mokslų tiria lyčių panašumus ir skirtumus. Tiesa, kaip teigia A. M. Pavilionienė, mokslas, religija,

įvairūs socialiniai institutai visada akcentavo vyriškosios lyties dominantę (Pavilionienė 1998, 12). Vyras paprastai buvo siejamas su tuo, kas dažniausiai vertinama teigiamai. „Nuo pat patriarchato atsiradimo vyras visada buvo apibrėžiamas kaip privileijuotas, apdovanotas *kažkuo daugiau*, moterų nesuprantamas. Jis tariasi esąs *stipresnis*, *protingesnis*, *drąsesnis*, *atsakingesnis*, *kūrybingesnis* arba *racionalesnis* (išskirta cituojamos autorės – S. P.)“ (Badinter 2003, 15). Ši vyriškąją tapatybę nagrinėjanti autorė pabrėžia, kad tokį pasaulio suvokimą pakeitė praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio vakarietiškas feminizmas. Buvo paneigtas mitas apie vyro pranašumą moters atžvilgiu. Tačiau daugybę amžių vyravusios nuostatos staiga išnykti negali. Tokie dalykai ilgai lieka užfiksuoti kalboje, nors pasaulis ir keičiasi. Taigi, galima patikslinti, kad šiame straipsnyje siekiama ne tik inventorizuoti vaikams ir abiejų lyčių atstovams priskiriamus charakterio bruožus, bet ir apibrėžti galimą jų vertinimą. Pakartojant ir perfrazuojant feminizmo postulatus galima konstatuoti, kad būtų nepagrįsta kurią nors vieną lytį vertinti vien teigiamai arba vien neigiamai. Pasak A. M. Pavilionienės, „ne lytis lemia asmenybės vertę, o asmenybės turinys išryškina lyties grožį ir ypatingumą“ (Pavilionienė 1998, 18). Vienas iš esminių lyčių skirtumų, galbūt tam tikra prasme nulemiantis ir kitus, yra tas, kad „mes elgiamės taip, tarsi moteriškumas būtų natūralus, taigi ir neišvengiamas, o vyriškumą reikia įgyti ir už jį brangiai sumokėti. Pats vyras ir jo aplinkiniai taip neužtikrinti dėl jo lytinės tapatybės, kad jis privalo įrodyti savo vyriškumą“ (Badinter 2003, 12). Ta pati autorė pateikia per daugelį metų susiformavusį ir vis dar gajų vyriškąjį modelį, kurio laikydamasis vyras lyg ir turėtų tapti supervyru, tačiau kyla klausimas, ar ne pernelyg daug tam reikia paaukoti. Juk pagal šį modelį tikras vyras pirmiausia turi atsisakyti savo jausminių poreikių, t. y. atsisakyti dalies žmogiškumo. Be to, vyras turi būti viršesnis kitų atžvilgiu, turėti valdžią savo rankose. Vyru būtina būti nepriklausomam, niekada nerodyti prieraišumo, nes tai yra tik silpnų moterų prerogatyva. Galiausiai vyras privalo būti stipresnis už kitus net ir tuo atveju, jeigu tektų pasitelkti smurtą. Pageidaujamas ir išoriškai reiškiamas narsumas bei agresyvumas (daugiau apie vyriškumo idealą žr. Badinter 2003, 173–179). Mokslininkė pabrėžia, kad daugelyje kalbų išvis nevertojamas pasakymas *būk moteris*, nors sakyti *būk vyras* yra įprasta (2003 11)⁴. Tokios tendencijos siejamos su jau minėta nuostata, kad moteriškumas yra natūralus dalykas, jis atsinešamas gimstant, o vyru dar reikia tapti.

Moteris vis dar įprasta⁵ tradiciškai vadinti silpnąja lytimi. Su tokiu požiūriu susiję moterų bruožai, orientuoti į teigiamą santykį su pasauliu, gebėjimas daugiausia

⁴ Be papildomos pavyzdžių analizės šį teiginį galima pritaikyti ir lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui.

⁵ Kad tai tik tradicija, kurios iš esmės net negalima pagrįsti arba menkai motyvuoti tik fizinės jėgos pranašumu, įrodyta moksliai. „Nuo tada, kai buvo iškelti aikštėn sunkumai, susiję su vyriškąja tapatybe, niekas nebelaiko vyro stipriąja lytimi. Priešingai, jis apibrėžiamas kaip silpnoji lytis, turinti daugybę fizinių ir psichinių silpnybių“ (Badinter, 2003, 52). Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne žodžių junginiai *silpnoji lytis* ir *stiprioji lytis* vis dar vartojami įprastiniame kontekste, nors užfiksuoti keli pavyzdžiai, kuriuose silpnąja lytimi vadinami vyrai, o stipriąja – moterys.

remtis vidiniu ar išoriniu žavesiu, agresijos nebuvimas, užfiksuoti ir turimuose pavyzdžiuose.

Dažniausiai moterims priskiriama savybė būti švelnioms. Šis bruožas geriausiai atspindi moters tapatybę ir nusako pageidaujamą jos santykį su aplinkiniais, yra darnios šeimos simbolis. Švelnumo stoka ar jo nebuvimas suvokiami kaip esminiai trūkumai: *Gal pristigo moteriško švelnumo?; Jeigu jūs norite turėti šeimą, ilgitės moteriško švelnumo ir vaikiškų rankučių šilumos*. Moteriškas švelnumas yra suvokiamas ne tik iš potencialių jo patyrėjų pozicijų, bet ir pačios moters akimis. Esminis skirtumas yra tas, kad pirmuoju atveju dažniausiai išgyvenama švelnumo stoka, o antruoju – jaučiamas jo perteklius: *<...> tiesiog liūdnam pagalvoju, kad savyje nešiojuosi tiek daug moteriško švelnumo, kurį galėčiau padovanoti kokiam nors vyrui*. Jeigu kalbama apie švelnumo trūkumą ar jo perteklių, vadinasi, teoriškai gali būti kalbama ir apie tam tikrą pakankamą švelnumo kiekį, kuris yra labai vertinamas: *Ypač jam buvo brangus jų moteriškas uolumas ir švelnumas*.

Prie šio bruožo galima šlieti ir dar kelias kitas panašaus modalumo ypatybes: jausmingumą, sentimentalumą, rūpestingumą. Minėtos ypatybės nulemtos apskritai didesnio žmogaus emocingumo, nes visais šiais atvejais emocijos yra stipresnės už protą ir gali turėti esminės įtakos visai kitai žmogaus veiklai, netgi paveikti jo tapatybę: *Begalinis moteriškas jausmingumas ir kone šventas jos praradimas pakeisdamo šią mergaitę į motiną, dar kenčiančią dėl kūdikio netekties; Tad iš kurgi dabar tas nereikalingas rūpestis? Neilgai svarstęs, Adenis jį priskyre moteriškam sentimentalumui, kurį sukėlė gamta; <...> parodė jos gyvenimišką išmintį ir moterišką rūpestingumą*. Švelni, jausminga, sentimental ir rūpestinga moteris atitinka šimtmečiais formuotą moters stereotipą, tačiau negalima teigti, kad kalbos pasaulėvaizdyje fiksuojami tik tokie, t. y. globojančios, bet ne aktyviai veikiančios moters bruožai. Moteris nėra vien tik jausminga ašarojanti būtybė.

Ypatingas fenomenas yra moteriškas pavydas. Pagrįstas tuo pačiu jausmingumu ir galbūt stipriu savininkiškumo jausmu, jis yra itin stipri jėga: *Moteriško pavydo bijau labiau nei chirurgo skalpelio, todėl norėjau, kad jos nieko nežinotų*. Moteris jaučia savo vertę, yra vieningos, todėl kalbos pasaulėvaizdis fiksuoja ir moteriško solidarumo sampratą: *Ką veikė Valdo žmona, Rūta nežinojo. Ji stengėsi išvis negalvoti apie tą moterį. Gal dėl moteriško solidarumo*. Pavyzdyje solidarumas suvokiamas išties ypatingai – moteris tam tikra prasme užjaučia ir palaiko savo meilužio žmoną, nors tuo pačiu metu yra ir slapta jos varžovė. Moteriškas ambicingumas, išdidumas, kaip aiškėja iš vartojimo atvejų, gali trukdyti normaliai bendrauti tiek pačioms moterims, tiek vyrams, todėl cituojamuose pavyzdžiuose ši savybė yra greičiausiai nepageidaujama, vertinama neigiamai, jos stengiamasi atsikratyti: *Vyrai kažkodėl įsitikinę, kad moteriško išdidumo nelieta, kai moteris tikrai myli; Svarbiausia, ta nežinoma moteris padėjo man išsivaduoti iš pernelyg didelio drovumo ir moteriško išdidumo, kuris mūsų santuokai, pasirodo, tik kliudė*.

Nekritikuotinas yra moteriškas orumas. Jis ne tik netrukdo asmenybei atsiskleisti iki galo, bet ir padeda sukurti gerą atmosferą: *<...> norėdama, kad su jos sukurtu*

drabužiu į namus ateitų ir tokia nuotaika, nuspalvinta savosios vertės pajautimu, moteriško orumo jausmu. Orumas gali būti pažeidžiamas, nes yra dalykų, kurie pasirodo beesą stipresni už jį: *Kai reikalas prispyrė, tai pati, nelaukdama Viktoro, sodyboje stalą susikaliau, dvi taburetes susimeistravau. Šie darbai visai nežeidžia mano moteriško orumo.* Moteriškas orumas taip pat susijęs su savo tapatybės suvokimu, todėl yra vertinamas ir brangus dalykas.

Nemažą dalį kitų bruožų, lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje priskiriamų būtent moterims, galima aptarti opozicijų principu. Jie atskleidžia moteris kaip įvairiapuses asmenybes, kurių elgesys gali svyruoti nuo vieno poliaus prie kito.

Moterys naivios ir žioplos, lyg ir turinčios sunkiau orientuotis pasaulyje: *Statistikos duomenimis, nepaisant to moteriško „žioplumo“, jos važiuoja kur kas atsargiau; Tiesa, ji dažnai įtarinėja, kad aš galbūt nesu ištikimas, bet, manau, tai moteriškas naivumas, kurio turi kiekviena.* Šioms ypatybėms oponuoja moteriškas gudrumas, intucija ir logika. Be abejo, apibūdinimas *moteriška(s)* suteikia šiems fenomenams papildomų prasmų, kartais yra susijęs ir su menkinamuoju atspalviu: *<...> vienam Alfredo Bumblausko interviu radau nuolatinį „moteriško proto“ menkinimą nuo pat mažumės, pavadintą dvasiniu genocidu; Pasitelkite į pagalbą moterišką gudrumą; Juk ne visuomet galime vadovautis vien savo moteriška intucija.* Minėtina, kad moteriška logika vertinama teigiamai: *Išmintis dažnai būna taip vadinamos moteriškos logikos pusėje.* Taigi, ne viskas, kas moteriška, yra kritikuotina.

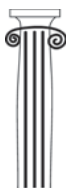
Kalbos pasaulėvaizdyje neliko nepastebėti ir moters kovotojos bruožai. Bailumas priešpriešinamas drąsai, plg.: *<...> pačios moterys nesijautė nereikšmingos valstybės gyvenime ir jų nestabdė visuotinai nusistovėjusi nuomonė apie jų silpnumą ir moterišką bailumą; <...> patys pirmieji Romos amžiai paženklinė moteriška drąsa.* Kaip teigiama pirmajame pavyzdyje, labiau paplitęs įsitikinimas, kad moterys yra bailios, tik ta baimė paprastai siejama ne su globaliais, bet su kasdieniais, buitinais dalykais.

Pavyzdžių analizė leidžia daryti išvadą, kad kalbos pasaulėvaizdyje moterims priskiriamas ne tik nekantrumas, bet ir uolumas, kruopštumas: *Egzotišką Turkijos ambasados salę užliejo moteriškas nekantrumas ir smalsumas; <...> paveikslai iš šiaudelių, kuriems gyvybe suspindėti reikia moteriško kruopštumo.*

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, galima teigti, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje moteriai priskiriami specifiniai moteriški būdo bruožai. Čia dominuoja ne jėga, bet intelekto ir jausmų srities fenomenai. Kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuotų pastovių moterų elgesio ypatybių visuma, t. y. charakteris, atskleidžia moteris kaip individus, kuriems iš esmės būdingas teigiamas santykis su pasauliu ir kitais žmonėmis. Neaktualizuojama pačios asmenybės santykio su savimi sfera.

Kitaip kalbos pasaulėvaizdyje matomi vyrai. Jų elgesio kontūrus apibrėžia jėgos motyvas. Moterims būdingas sentimentalumas ar jausmingumas su vyrų charakteriu paprastai nesiejamas.

Į vieną grupę galima sutelkti tuos charakterio bruožus, kurie vienaip ar kitaip susiję su individo požiūriu į save. Savos vertės pojūtis ir siekis tai išlaikyti bei apginti

apima platų jausmų spektrą: nuo solidumo, savigarbos ir santūrumo iki savimeilės ir didybės. Savigarba ir santūrumas paremti pagarba ne tik sau, bet ir esantiems šalia, todėl šiais atvejais linkstama nesureikšminti savojo „aš“, greičiau jau apibrėžiamos griežtos elgesio ribos: *Kukliai ir vyriškai santūriai atžymima pergalė; Dar siūliausi piršti mokytą maldingą inžinierę Tau sužadėtine. <...> Su griežta vyriška suvalkiečio savigarba atsakei.* Taip elgiantis ambicijos nėra pažeidžiamos, nes remiamasi nuostata, kad negalima sau leisti absoliučiai visko. Savimeilės atveju elgesio normos imamos paprastinti. Tai dar nėra tas atvejis, kai kenčia aplinkiniai žmonės, tačiau riba tarp pagarbos ir meilės sau bei nepagrįsto savęs sureikšminimo vis mažėja: *Jaunesnės sesers globa dažnai yra nepatenkintos vyriškos savimeilės pasireiškimo forma; Kaip pasakyti jam, kas man labiausiai patinka, nežeidžiant jo vyriškos savimeilės.* Visiškai save suabsoliutinus savimeilė ir savigarba virsta didybe, kuri nemaloniai veikia kitus asmenis: *<...> šis, paprašytas išaiškinti sapno reikšmę, su visa vyriška didybe pranešė jai apie artėjantį suvaikėjimą.*

Kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuota, kad dalis abstrakčių fenomenų, atskleidžiančių vyro požiūrį į save, yra labai pažeidžiami. Įžeidžiama gali būti savimeilė, pažeidžiamas, žeminamas arba užgaunamas – orumas: *Žeidė žodžiai ir siūlymai, užgaunantys vyrišką orumą; Buvo manoma, kad padėti žmonai gėda ir kad tai žeidžia vyrišką orumą; D. R. Stankevičienės manymu, šlepetės nežemina vyriško orumo, nebent būtų numintos ir apspurusios.* Orumas suvokiamas beveik kaip atskiras fenomenas, su kuriuo būtina elgtis atsargiai, nes pakenkti orumui gali tiek pats subjektas, tiek jėgos iš šalies. Taip pat jautrios yra ir ambicijos. Jos gali nukentėti, būti užgautos: *Ar vyriškos ambicijos nenukenčia neištiesiate pagalbos rankos; Toks mažas moteriškas kerštelis vyriškoms ambicijoms užgauti.*

Dažnai minima vyriškos valios sąvoka. Ji taip pat parodo subjekto požiūrį į save, nes valingas žmogus sugeba nekreipti dėmesio į laikinus sunkumus ir pasirinkti tinkamus sprendimus, kurie tuo metu galbūt atrodo sunkiai įmanomi: *<...> Seimui trūksta vyriškos valios priimti kreipimąsi.* Vyriška valia, panašiai kaip moteriškas švelnumas, yra viena iš svarbiausių lyties tapatybės dalių. Norint paveikti vyrą, reikia paveikti jo vyrišką valią: *Negalite vyriškos valios paveikti kitaip, kaip tik pasinaudodama jo jausmais jums.* Prie valios šliejama atsakomybė, nes ir šiuo atveju asmeniniai interesai neužgožia bendruomeninių: *<...> piemens tarnyba anuomet reikalavo vyriškos atsakomybės ir ištvermės.* Vien tik vyrams priskirtina savybė, atskleidžianti jų santykį su aplinkiniais, yra džentelmeniškumas, todėl apibūdinimas *vyriškas* čia yra vos ne perteklinis⁶. Džentelmeniškumas priskiriamas prie tų ypatybių, kurios sudaro vyriškos tapatybės esmę: *Sukilo vyriško džentelmeniškumo jausmas – reikia apginti žurnalistę.*

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje verbalizuojamos ir vyro kovotojo charakterio ypatybės. Kaip ir moters kovotojos, čia pabrėžiama asmenybės narsa ir drąsa. Vy-

⁶ Žr. dar žodžio **džentelmėnas** reikšmės apibrėžimą DŽ 2006:

1. *Anglijoje – vyras, kuris laikosi aukštuomenės elgesio normų.*
2. *mandagus, gerai išauklėtas vyras.*

rams šie bruožai priskiriami gerokai dažniau. Jie gali būti aktualizuoti ne tik kalbant apie tikrą kovą, bet ir apibūdinant kasdienio gyvenimo peripetijas: *Bankininkas, per mėnesį gaunantis tiek, kiek paprastas žmogus uždirba per visą gyvenimą, neturi nei vyriško drąsumo, nei garbės, nei pinigų vertės pajautimo*. Vyras kovojas yra atkaklus ir ryžtingas. Tai gali lemti ir dominuojantis jėgos motyvas. Moterims, remiantis peržiūrėtais tekstais, tokių charakterio bruožų priskirti nelinkstama. Vyriškas ryžtas neatsiejamas ir nuo tikros, ir nuo perkeltine prasme suvoktos kovos: *Mėgstu vyriškesnius: kur daug šaudo, apie karą, kur reikia vyriško ryžto; Su etoso pažeidimais mokslo kolektyvuose reikia grumtis su vyrišku ryžtingumu, nebijant net nukentėti*.

Labiausiai kovotoją vyrą nuo kovotojos moters skiria vyraujančio jėgos motyvo nulemtos tos elgesio ypatybės, kurios kelia pavojų aplinkiniams. Tai tarpusavyje susiję cinizmas, žiaurumas, agresyvumas ir gyvuliškumas. Visais tokio elgesio atvejais santykis su pasauliu tampa komplikuoatas, nes vyras savo tapatybę gina tokiomis priemonėmis, kurios sukelia dvasinį ir fizinį skausmą ar net lemia žūtį esantiems šalia: *<...> moterys tampa vyriško cinizmo aukomis; <...> vyriškam agresyvumui galima priešpastatyti moterišką isteriškumą; Štai ir aš meškerioju, nors tai laikau vyriško žiaurumo (griebti, žudyti) atavizmu*.

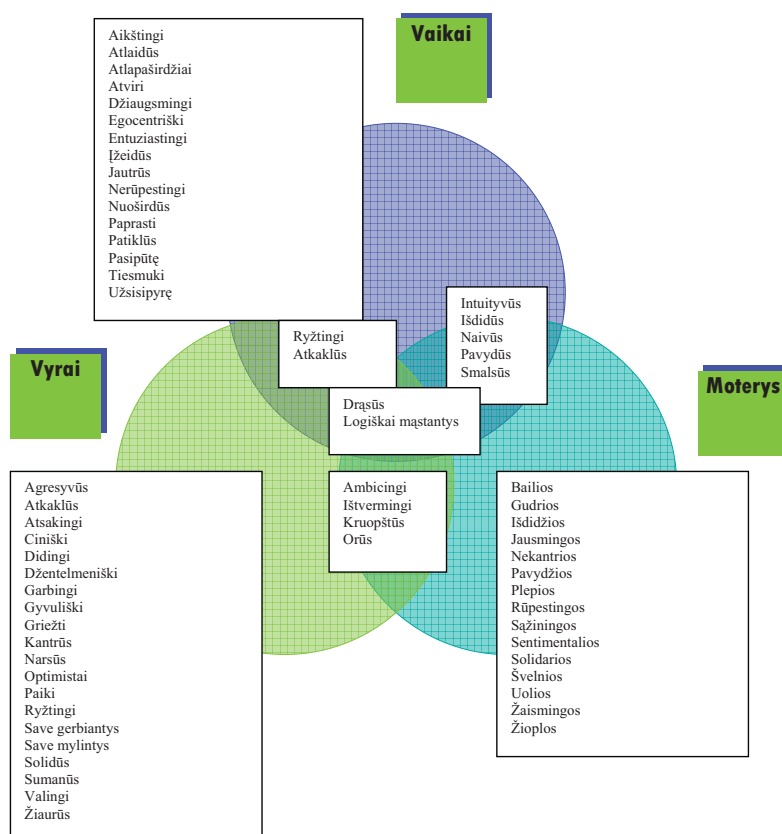
Apibendrinant lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje vyrams priskiriamus ir elgesio specifika nulemiančius charakterio bruožus galima konstatuoti, kad daugiausia dėmesio skiriama asmenybės santykiu su pačia savimi ypatybėms. Ši sritis atspindėta išsamiausiai. Tai galima paaiškinti minėtais teiginiais, kad, sprendžiant vien iš kalbos faktų, vyriškumas nėra natūralus, jį reikia įgyti. Be to, nuolatos būtina pasitikrinti ir dar kartą įrodyti savo lytinę tapatybę: ne vien tik kasdieniu elgesiu, bet ir neven-giant radikalių priemonių, paremtų fizine jėga. Nei moteriškumo, nei vaikiškumo taip pagrįsti nereikia.

Išvados, kurios buvo padarytos analizuojant pavyzdžius, patikrintos remiantis psichinės realybės medžiaga. Tokio pobūdžio medžiaga gaunama atlikus psicholingvistinius tyrimus. Rengiant šį straipsnį pasitelktas S. Steponavičienės „Lietuvių kalbos žodinių asociacijų žodynas.“ Peržiūrėti žodžių *moteris*, *vaikas* ir *vyras* asociaciniai laukai. Paaiškėjo, kad dalis šių žodžių stimulų asociacijų koreliuoja su vartojimo pavyzdžių analizės rezultatais. Pavyzdžiui, žodžio *moteris* asociaciniame lauke reakcijos *švelni* ir *švelnumas* yra vienos iš dažniausių. Asociacijų eksperimento dalyviai, be kitų ypatybių, dar nurodė, kad moteris yra išdidi (Steponavičienė 1986, 64–65). Žodžio *vaikas* asociaciniame lauke paminėtas jo išdidumas, nuoširdumas ir naivumas (Steponavičienė 1986, 95–100). Tarp reakcijų į stimulą *vyras* dominuoja fizinės jėgos motyvo nulemtos asociacijos. Minima dalis tų pačių charakterio bruožų, kurie užfiksuoti ir vartojimo pavyzdžiuose: drąsa, išdidumas, nuoširdumas, narsa (Steponavičienė 1986, 103–104). Visų trijų žodžių asociaciniuose laukuose yra ir daug kitų charakterio bruožų, nefigūruojančių vartojimo pavyzdžiuose. Analizė nėra baigtinė, o asociacijų eksperimento, kuris buvo organizuojamas rengiant minėtą žodyną, rezultatai priklauso nuo informantų amžiaus, lyties, patirties ir pan. Vis dėlto galima teigti, kad dalis šių stimulų asociacinių laukų sutampa su tuo, kas yra užfiksuota tekstuose.

Išanalizavus visą medžiagą galima daryti prielaidą, kad jau patys apibūdinimai *vaikiškas*, *moteriškas* ir *vyrishkas* turi nemažą reikšminį krūvį, kuris sudarytas iš visų minėtų charakterio bruožų derinio. Vaikiškumo, nesusijusio nei su viena iš lyčių, dominantė yra paprastumas ir atviras santykis su pasauliu. Moteriškumo vyrauja jausminis pradasis. Santykis su pasauliu ir su kitais žmonėmis iš esmės teigiamas, o iškilusios problemos sprendžiamos pasitelkiant gerąsias būdo savybes. Vyrishkumas neatsiejamas nuo jėgos motyvo, poreikio vis patvirtinti ir saugoti savo tapatybę. Atrodo, lyg ir bijoma, kad pasaulis gali paneigti vyro asmenybės vertę, todėl stengiamasi savo lyties išskirtinumą ginti, kartais gal ir pernelyg aršiai.

Sugretinus visų trijų grupių charakterio bruožų nusakymą lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje galima teigti, kad vaikai, moterys ir vyrai suvokiami kaip iš esmės gana skirtingų savo elgesiu žmonių grupės, kurias sieja vos keli bendri charakterio bruožai (žr. paveikslą). Daugiau bendrumų su vaikais turi moterys. Kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuota, kad esama bendrų bruožų ir tarp vyrų bei moterų. Moterys, kaip ir vaikai, į pasaulį žiūri paprasčiau nei vyrai, nėra nusiteikusias karingai, neįaučia poreikio nuolatos patvirtinti savo lytinės tapatybės.

Pav. Vaikų, moterų ir vyrų charakterio bruožai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje

Literatūra

- Badinter 2003 – Badinter E. XY. *Apie vyriškąją tapatybę*. Vilnius: Vaga.
- DŽ 2006 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys. 6-as (elektroninis) leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. – www.lki.lt/dlkz.
- Einon 2003 – Einon D. *Nuobodžiausia ir žavingiausia veikla*. Kaunas: Dargenis.
- Ferrucci 1999 – Ferrucci P. *Vaikas mus moko*. Kaunas: Šviesa.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zaborskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt.
- Myers 2000 – Myers D. G. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija.
- Mikulskas 2004 – Mikulskas R. Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos [interaktyvus] [žiūrėta 2008-09-25] Prieiga internete: <http://www.lki.lt/php/files/Kognityvine-ling.rtf>.
- Papaurėlytė-Klovienė 2007 – Papaurėlytė-Klovienė S. Vaikas – pasaulio kategorizacijos atskaitos taškas (remiantis lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio medžiaga). *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 3, 118–125.
- Pavilionienė 1998 – Pavilionienė A. M. *Lyčių drama*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- PŽ 1993 – *Psichologijos žodynas*. Red. R. Augis ir M. Kočiūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Račiūnaitė 2002 – Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidurys)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Steponavičienė 1986 – Steponavičienė S. *Lietuvių kalbos žodinių asociacijų žodynas*. Vilnius: Mokslas.

Silvija Papaurėlytė

VAIKŲ, MOTERŲ IR VYRŲ ELGESYS KAIP PASAULIO KATEGORIZACIJOS ATSKAITOS TAŠKAS (REMIANTIS LIETUVIŲ KALBOS PASAULĖVAIZDŽIO MEDŽIAGA)

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: kalbos pasaulėvaizdis, kategorizacija, psicholingvistinis eksperimentas.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti ir aptarti kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuotus tuos atvejus, kai vaikų, moterų ar vyrų elgesys gali būti suvokiamas kaip pasaulio kategorizacijos atskaitos taškas. Dėmesys sutelkiamas į abiejų lyčių atstovams ir vaikams priskiriamų charakterio bruožų specifiką. Rašant straipsnį remtasi pavyzdžiais, kurie rinkti iš Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno.

Abstraktų neįmanoma suvokti pojūčių organais. Kalba sutvarko šį iš pirmo žvilgsnio padriką pasaulį, nes pojūčių organams nesuvokiamiems dalykams ji suteikia vardus, atskiria juos vienus nuo kitų.

Kalbant apie vaikišką ar moterišką elgesį, dažniausiai verbalizuojami charakterio bruožai, nusakantys santykį su pasauliu ir su kitais žmonėmis. Tekstuose vaikystė dažniau siejama su teigiamai vertinamais dalykais. Visos tos savybės, kurios patikslinamos apibūdinimu *vaikiškas*, išsiskiria savo natūralumu ir paprastumu. Suaugęs žmogus, turintis tokią ypatybę, bent vienu aspektu yra prilyginamas vaikui, todėl požiūris į jo elgesį gali būti dvjopas: atvirumas ir neapsimestinės emocijos vertinami teigiamai, tačiau yra nemažai atvejų, kai vaikiškos suaugusio žmogaus ypatybės laikomos nukrypimu nuo normos ir smerkiamos arba bent pašepiamos. Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuota, kad vaikai yra naivūs, patiklūs, atlaidūs, paprasti, atviri, smalsūs, pavydūs, moterys – švelnios, jausmingos, sentimentaliai, rūpestingos, pavydžios. Taigi, moteriai priskiriami specifiniai moteriški būdo bruožai. Čia dominuoja ne jėga, bet intelekto ir jausmų srities fenomenai. Kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuotų pastovių moterų elgesio ypatybių visuma, t. y. charakteris, atskleidžia moteris kaip individus, kuriems iš esmės būdingas teigiamas santykis su pasauliu ir kitais žmonėmis. Neaktualizuojama pačios asmenybės santykio su savimi sfera. Vyrams būdingi charakterio bruožai atskleidžia jų požiūrį į save, poreikį nuolatos patvirtinti savo lytinę tapatybę. Čia vyrauja jėgos motyvo nulemtos savybės: cinizmas, žiaurumas, agresyvumas, gyvuliškumas. Tai galima paaiškinti vyriškąją tapatybę nagrinėjančių autorių teiginiais, kad, sprendžiant vien iš kalbos faktų, vyriškumas nėra natūralus, jį reikia įgyti. Be to, nuolatos būtina pasitikrinti ir dar kartą įrodyti savo lytinę tapatybę: ne vien tik kasdieniu elgesiu, bet ir nevenigiant radikalių priemonių, paremtų fizine jėga.

Silvija Papaurėlytė

CHILDREN'S, WOMEN'S AND MEN'S BEHAVIOR AS A STARTING POINT OF WORLD CATEGORIZATION (BASED ON THE DATA OF THE LITHUANIAN WORLD-VIEW)

Summary

Keywords: *language worldview, categorization, psycholinguistic experiment.*

The aim of the present paper is to analyze and discuss the cases when children's, women's or men's behavior can be conceived as a starting point of world categorization in the Lithuanian language world-view. Attention is paid to the character features of both sexes and children. The examples are drawn from the Contemporary Lithuanian Language Corpus compiled by Corpus Linguistics Centre in Vytautas Magnus University.

It is impossible to conceive abstract things via sensations. The language puts in order, what seems incoherent at first sight: it gives names to inconceivable things as well as distinguishes them.

Speaking about childish or female behavior, the characteristic features which describe the relationship between the world and other people are mostly verbalized. In the texts, childhood is more frequently related to positive things. All those features, which are specified with the description *childish*, stand out for their disengagement and simplicity. An adult who has such features is equated with a child at least in one aspect. Thus the attitude to his/her

behavior can be twofold: openness and natural emotions are assessed positively. However, there are many cases when childish features of an adult are meant to be a deviation and are condemned or mocked. In the Lithuanian world-view, it is noticed that children are naïve, trustful, lenient, simple, frank, curious, and envious. Women are tender, sensitive, sentimental, careful, and jealous. Thus a woman is ascribed with peculiar female character features. Here dominates not power but the phenomena of intellect and feelings. The whole of constant features of women's behavior, i.e. character, which is recorded in the language world-view, reveal women as individuals who are inherent with positive relationship with the world and other people. The field of the relation between the personality and oneself is not actualized. The features characteristic to men reveal their attitude to themselves, a need to confirm their sexual identity. The features which are determined by the motive of strength fluctuate, i. e. cynicism, cruelty, aggression, and brutality. This may be explained by means of the arguments of the authors who investigate masculinity, judging by the language facts, masculinity is not natural: it has to be gained. Besides, it is necessary to synchronize and prove your sexual oneness not only by means of everyday behavior but also by not avoiding radical means based on physical force.